

Sprawozdanie z sympozjum „Fließende Grenzen / Flydende grænser”

W lutym 2020 roku minęła setna rocznica przeprowadzonego na mocy ustaleń traktatu wersalskiego referendum w Północnym Szlezewiku, w wyniku którego większość uprawnionej do głosowania ludności opowiedziała się za przyłączeniem regionu do Danii, co wkrótce po tym stało się faktem. W maju 1920 roku ustalono i oficjalnie zaakceptowano nową granicę, której przebieg obowiązuje do dzisiaj. Sugestywny obraz ówczesnych wydarzeń zawiera opis Grażyny Szelągowskiej w monografii o najnowszych dziejach Danii: „W maju 1920 r. stopniowo przejmowano Szlezewik Północny, do którego wkroczyły duńskie oddziały. Wprowadzono duńską monetę, na tory wjechały lokomotywy Duńskich Kolei Państwowych, pamiętano nawet o zamianie pruskich niebieskich mundurów listonoszy na duńskie – czerwone. 15 czerwca Dania oficjalnie przejęła administrację. Pakiet ustaw dotyczących ‘zjednoczenia Jutlandii Południowej z monarchią duńską’ był gotowy na początku lipca 1920 r. 10 lipca król Chrystian X uroczyście przekroczył granicę na południe od Kolding. Dzień później około 100 tys. Duńczyków z obu stron dawnej granicy spotkało się pod Dybbøl, miejscu straszliwej klęski duńskiej armii w 1864 r., by z udziałem rodziny królewskiej, członków rządu, parlamentarzystów oraz przedstawicieli wszystkich niemal dziedzin życia społecznego świętować jeden z najszcześniejszych momentów w historii dwudziestowiecznej Danii. W wyniku zmiany granic około 30 tys. Szlezwiczów narodowości niemieckiej zostało obywatelami duńskimi, zaś w niemieckim Szlezewiku Południowym pozostała blisko dziesięćotysięczna mniejszość duńska” (Szelągowska 2010: 134–135).

Z okazji setnej rocznicy wydarzeń rozpoczynających nowy rozdział w stosunkach duńsko-niemieckich odbyło się międzynarodowe sympozjum, którego motywem przewodnim zasygnalizowanym w tytule było pojęcie granicy/granic. Organizatorami i moderatorami sympozjum byli pracownicy Instytutu Skandynawistyki na uniwersytecie we Freiburgu (Albert-Ludwigs-Universität): profesor Joachim Grage oraz lektorka języka duńskiego Helle Egendal. Jednodniowe obrady odbyły się 20 listopada 2020 roku jako konferencja online za pośrednictwem aplikacji ZOOM. W wydarzeniu wzięło udział około 45 uczestników.

Celem sympozjum było przede wszystkim upamiętnienie wydarzeń sprzed 100 lat, co również podkreśla chronologia referatów. Początkowo punkt ciężkości spoczywał na wybranych aspektach dotyczących sąsiedztwa i pogranicza duńsko-niemieckiego jako przestrzeni kontaktu różnych grup ludzkich o odmiennych systemach wartości, tradycjach kulturowych, wzorach zachowań, językach i ich odmiankach oraz wyznaniach. W dalszych referatach poruszono bardziej ogólne kwestie dotyczące granic w historii, literaturze i kulturze.

Na program sympozjum złożyły się wystąpienia sześciu prelegentów z Danii, Niemiec i USA, którzy przedstawiając problematykę granicy, odwoływali się do wydarzeń sprzed wieku i rzucali na nie nowe spojrzenie z perspektywy reprezentowanych przez siebie różnych dyscyplin naukowych.

Obrady rozpoczęło wystąpienie profesora Steena Bo Frandsena z uniwersytetu w Odense (Institut for Statskundskab) pt. *Uden returbillet: Fra flydende grænser til grænsen*, w którym punktem kulminacyjnym było przypisanie wytyczonej granicy duńsko-niemieckiej roli stabilizatora porządkującego długotrwałe napięcia wynikające z roszczeń terytorialnych obu państw. W diachronicznym przeglądzie dziejów pogranicza Frandsen podkreślał zauważalną ewolucję regionu od obszaru spornego o niestabilnym statusie, ścierających się wpływach obu sąsiadujących państw, które dwukrotnie doprowadziły do krwawych konfrontacji oraz mocno przejściowym charakterze terenu pogranicza, do powstania dwóch obszarów peryferyjnych zapewniających mieszkającym tam sąsiadującym społecznościom pokojową koegzystencję. Stabilizację i pozytywne zmiany przyniósł dopiero 1920 rok i ustalenie stałej i trwałej granicy, która paradoksalnie przeistoczyła labilny politycznie i heterogeniczny etnicznie i kulturowo region we wzorcowo zarządzany euroregion. Inaczej mówiąc, granica przestała dzielić, a zaczęła łączyć.

Jørgen Kühl, dyrektor szkoły A.P. Møller Skolen w Schlezwiku oraz profesor honorowy uniwersytetu we Flensburgu (Europa-Universität Flensburg), odnosi się w swoim referacie pt. *Fließende Grenzen zwischen Minderheiten und Mehrheiten in der deutsch-dänischen Grenzregion* do sytuacji językowej na duńsko-niemieckim pograniczu. Osnową głównego przesłania referatu jest konstelacja mniejszości i większości narodowych obszaru pogranicza, ich procesów konstytucyjnych oraz dynamiki wzajemnych oddziaływań. Przygraniczny region to mikrokosmos relacji między dwiema większościami (Duńczycy i Niemcy) oraz trzema mniejszościami etnicznymi i językowymi, którymi są Fryzyjczycy oraz Niemcy w Danii i Duńczycy w Niemczech. O przynależności do jednej z nich stanowi intencja i dobrowolny, autonomiczny wybór obywateli, a wszelkie obiektywne kryteria są drugorzędne lub nieistotne dla przynależności. Określenie przynależności do mniejszości jest zatem kwestią subiektywnego wyboru i intencjonalnego samookreślenia zgodnie z hasłem „Minderheit ist, wer will” (Mniejszością jest ten, kto chce). W życiu codziennym często prowadzi to do funkcjonowania płynnych granic i obszarów przejściowych między większościami i mniejszościami, w których przynależność i tożsamość jest kwestią kontekstu, interesów, opcji i uczuć. Zawarty w tytule referatu przymiotnik

fließend/flydende znalazł jeszcze jedno odniesienie do głównych wątków treści wystąpienia Kühla – tożsamość nie jest kategorią absolutną, lecz płynną, ukazującą u poszczególnych osób rozmaite natężenie składających się na nią komponentów z różnych źródeł. Podobnie rzecz ma się z granicami, których obecność przejawia się w różny sposób, a ich funkcja jest zmienna (płynna) w zależności od sytuacji i potrzeb (np. pojawienie się płotu w celu ograniczenia ruchu transgranicznego dzików czy zamknięcie granicy z racji obostrzeń pandemicznych w 2020 r.).

Zagadnienie procesu konstruowania tożsamości mieszkańców pogranicza oraz czynniki mające wpływ na jej obecny kształt omówiła profesor komparatystyki Julie Allen (Brigham Young University, Provo, USA) w swoim wykładzie pt. *Kosmopolitiske identitetskonstruktioner i Slesvig-Holsten: grænselandet mellem dansk, tysk, sønderjysk, frisisk og europæisk*. Prelegentka sporo miejsca poświęciła wzajemnemu oddziaływaniu między duńską, niemiecką, południowojutlandzką, fryzyjską a europejską tożsamością kulturową w Szlezwiku-Holsztynie w ciągu ostatnich dwustu lat, aby wykazać, jak napięcie między nacjonalistycznym i kosmopolitycznym światopoglądem ukształtowało życie regionu i jego mieszkańców. Zdaniem badaczki obszar pogranicza jest doskonałym przykładem regionu, w którym w konstruowaniu tożsamości biorą udział ścierające się dwie postawy: narodowy przymus wyboru przynależności do jednej kultury oraz utrwalona wielowiekową tradycją otwartość na koegzystencję i mieszanie się kultur według indywidualnych, rodzinnych i społecznych potrzeb.

Wystąpienie profesora językoznawstwa skandynawistycznego Steena Hödera (Universität Kiel) pt. *Sprachen, Politik und Leute – Brüche und Kontinuitäten im deutsch-dänischen Sprachkontakt* dotyczyło zagadnienia zmiennej dynamiki kontaktów językowych w obszarze wielojęzycznej transnarodowej i transgranicznej przestrzeni komunikacyjnej w byłym Księstwie Szlezwiku z perspektywy lingwistyki arealnej. Owa przestrzeń zmieniła swój charakter po wytyczeniu i uznaniu stałej granicy duńsko-niemieckiej, stając się dwoma jeszcze bardziej wielojęzycznymi obszarami z intensywnymi praktykami multilingwalnymi, jednak o nowej konfiguracji narodowej. Wybór języka i jego użycie również dzisiaj uwikłane jest w kontekst polityczny. Badacz z jednej strony pokazuje, jak granice polityczne, za którymi stoją hegemoniczne praktyki dyskursu politycznego, w tym niekiedy represyjna polityka językowa, mogą wpływać na dystrybucję i zmianę konstelacji językowych na obszarach kontaktu językowego, z drugiej zaś zwraca uwagę na wyraźne obszary rozwoju w regionalnej historii języka, które oparły się oddziaływaniom wpływów politycznych.

Pewne urozmaicenie tematyczne – odczuwalne również w tytule wystąpienia *Grauzonen, Ausnahmestände & Die Union der Europäischen Niemandsländer – Erfahrungen einer Grenzwan(l)erin* – wprowadziła następna referentka sympozjum Madame Nielsen, duńska performerka, aktorka, piosenkarka i pisarka. Wystąpienie rozpoczęła odczytaniem fragmentów swojej powieści, które koncentrują się na motywie wędrowca, podróżnika, zmieniających się krajobrazów, sytuacji, języków

i ludzi. Literacka projekcja autorki jako narratorki ukazuje podróże nie tylko jako proces poznawczy czy źródło doznań estetycznych, ale i negatywnych przeżyć i wspomnień. Taką perspektywę zawiera świat przedstawiony w prezentowanej prozie, w której granica austriacko-słoweńska oraz teren przygraniczny zwykle ukazane są jako przestrzeń, w której doświadczają się specyficznych sytuacji i zjawisk, właściwych tylko takim miejscom, a związanych z widokiem drutów kolczastych, klimatem obskurnych hoteli skrywających przygraniczną prostytutkę, działaniem mafii czy organizowaniem pomocy humanitarnej w ośrodkach dla uchodźców.

Tytuł wystąpienia profesora Sørensa Franka z uniwersytetu w Odense (Institut for Kulturvidenskab) *Flydende Europa og grænseromaner efter 1989* ponownie zasygnalizował literaturoznawczą perspektywę ujęcia problematyki granicy. Frank rozpatruje temat przewodni sympozjum w kontekście najnowszej historii Europy ostatnich trzech dekad. Po 1989 roku w wielu regionach Europy miały miejsce wydarzenia skutkujące wytyczaniem nowych granic istniejących państw oraz ustalaniem granic nowo powstałych państw. Lata 1989–2001 to powolna liberalizacja i europeizacja reżimu granicznego, łącznie ze znoszeniem wewnętrznych granic w państwach Unii Europejskiej, natomiast okres po 2015 roku cechuje powolna reaktywacja wewnętrznych granic państwowych. Dynamika wydarzeń w przedmiotowym zakresie stała się tematem podejmowanym przez twórców filmowych, artystów i pisarzy. Recepcję oraz literackie ujęcie wspomnianych wydarzeń omawia autor na przykładzie prozy powieściowej powstałej po 1989 roku. Relacje między zmieniającą się sytuacją, polityką graniczną w Europie omawianego okresu a jej recepcją i określeniem roli w konstruowaniu wizji literackich rozpatrywane są w szczególności na podstawie twórczości Tahara Ben Jellouna, marokańskiego pisarza tworzącego w języku francuskim, oraz fińskiej pisarki Sofii Oksanen.

Wystąpienia gości zakończyła dyskusja planarna w języku duńskim i niemieckim. Ujęta w tytule sympozjum metafora okazała się doskonałą inspiracją dla autorów referatów, w których tematowi granicy, obowiązkowemu motywowi wystąpień, przypisano różne znaczenia i funkcje: od politycznego instrumentu, który porządkuje sąsiedzkie konflikty, poprzez abstrakcyjną przestrzeń, w której spotykają się oddziaływania sił narodowych i politycznych oraz procesów językowych, społecznych i kulturowych, po nieznaczący konstrukt, który nie jest wyznacznikiem tożsamości i przynależności.

Podsumowując znaczenie opisywanego zdarzenia, należy ocenić i docenić dorobek tego wydarzenia nie tylko za walor poznawczy związany z interdyscyplinarnym ujęciem problematyki, ale jeszcze w co najmniej dwóch płaszczyznach. Przede wszystkim jako przyczynek do kultury pamięci, który podejmuje temat niełatwy i obciążony negatywnymi wydarzeniami z przeszłości sąsiadujących społeczności, ale także jako kontynuację wewnątrz europejskiego dyskursu pogranicza, dla którego wspomniany jubileusz wytyczenia granicy duńsko-niemieckiej był doskonałym pretekstem do ponownego spojrzenia na dyskurs tożsamościowy, koncepcję granic, potrzebę ich znoszenia lub reaktywowania oraz do stawiania pytań dotyczących

sensu takich działań. Inne istotne przesłanie – zasygnalizowane powyżej w tematycznym progresie treści referatów – zawiera jeszcze jedną refleksję. W kontekście wspólnego niemiecko-duńskiego wniosku złożonego 31 marca 2020 roku do UNESCO o uznanie współlistnienia w regionie przygranicznym za niematerialne światowe dziedzictwo kulturowe wybrana tematyka nabiera dodatkowego znaczenia i międzynarodowego wymiaru. Oznacza to, że wydarzenia o znaczeniu regionalnym mogą mieć i często mają szerszy zakres oddziaływania na europejską politykę międzynarodową.

Treść referatów i dyskusji pokazała ponadto, że istnieje potrzeba redefiniowania funkcji granicy – zarówno tej fizycznej, jak i tej symbolicznej – w zmieniających się „płynnych” konstelacjach i zmieniających się interesach politycznych oraz nastrojach społecznych w Europie i poza nią.

Józef Jarosz
Uniwersytet Wrocławski

Bibliografia

Szelągowska, G. (2010). *Dania. Historia państw świata w XX i XXI wieku*. Warszawa: Wydawnictwo Trio.